

L. TAMM

käsk
ja keeld,
tasu ja
karistus

85.

Tagastage raamat õigeaegselt!

3444

Возвратите книгу вовремя!

A-28870

NA

L. TAMM

*Käsk ja keeld,
tasu ja karistus*

KIRJASTUS «VALGUS» · TALLINN 1967

Kunstiliselt kujundanud D. Paalamäe

Laiale lugejaskonnale mõeldud brošüüris «Käsk ja keeld, tasu ja karistus» on Ed. Vilde nimelise Tallinna Pedagoogilise Instituudi õppejõud L. Tamm käsitletud ülivajalikku ja lastevanemaile huvipakkuvat teemat. Just käskude jagamisel, keelamisel, tasustamisel ja karistamisel esineb kodudes pahatihti kasvatusvigu, mis osutuvad hiljem noorukite raskestikasvatatuse põhjuseks. Autor toob brošüüris rohkesti elulisi näiteid oma pedagoogiliste seisukohtade konkretiseerimiseks ja elustamiseks.

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

Saateks

Lapse kasvatamine toob kaasa rohkesti probleeme. Paljud neist on seotud kasvatusmeetoditega. Kas last tuleb sageli kiita? Millal on vaja keelata? Kas on õige anda koduste tööde eest tasu? Mida arvata kehalisest karistusest? Kas kõiki üheeaalisi lapsi saab mõjustada ühtviisi?

Põlvkondade vältel on koduses kasvatuses nende küsimuste ees seistud ja neile praktikas vastuski antud — küll noomituse, küll peasilituse, küll vitsahirmu näol. Mõnigi kord on vanemad puhtkogemuslikult leidnud kasvatusvahendite rakendamise õiged ja tagajärjekad viisid. Kuid mitte alati. Juhtub, et mingi kasvatuslik võte ei anna hoopiski loodetud tulemusi, kuigi ema oma lapsepõlvest mäletab, et sama võte teda ennast tublisti parandas. Siis hakatakse süüdlasi otsima mujalt või arvatakse, et laps on kohe loodud niisugune kangekaelne, kelle peale ükski vägi ei hakka. Viga peitub aga nähtavasti selles, et isiklik kogemus osutub liiga piiratuks, vähepakkuvaks. Lapse mõjustamine saab olla tulemusrikas ainult siis, kui tuntakse ja arvestatakse teatavaid üldisi kasvatustöö seaduspärasusi. Niisugune üldiste seaduspärasuste tundmine võimaldab kasvatajal juba varem ette näha ühe või teise võtte mõjusust, ta ei tarvitse õiget teed otsida läbi «katse ja eksituse» keerulise labürindi.

Järgnevatel lehekülgedel püütakse lastevanematele abi pakkuda küsimustes, mis puudutavad käskimist ja keelamist, kiitmist ja karistamist.

Kas eesmärk pühendab abinõu?

Lepime kohe algul kokku, et eesmärgist me selles raamatukeses juttu ei tee. Vaevalt meil siin lahkarvamusi ongi: iga lapsevanem soovib, et tema lapsest kujuneks tugev ja terve, osav ja täpne, töökas ja aus inimene, kodanik, kes oskab ning tahab kaasa aidata meie ühiskonna progressile. Ei usu, et leidub vanemaid, kes seaksid endale ülesandeks kasvatada oma lastest laisku, valelikke, argu või jõhkraid inimesi. Ent mõned lapsed ometi selliseiks võrsuvad. Nad kujunevad vääriti meie kõige parematest eesmärkidest hoolimata.

Miks siis?

Saatuslik ettemääratus? Sünnipärased kalduvused? Halvad sõbrad? Vilumatud õpetajad?

Heast eesmärgist hea tulemuseni on pikk tee. Mistahes elualal saab eesmärki realiseerida ainult siis, kui tuntakse ja kasutatakse õigeid vahendeid selle saavutamiseks. Eeskujulik projekt üksi ei taga head ehitust, on vaja tunda viise, kuidas seda projekti ellu viia. Oskamatu ehitaja, kes ei tunne tehnoloogiat, teeb tühjaks parimagi projekti.

Kasvatuses on lugu sama. Mitte iga abinõu ei kõlba eesmärgi taotlemiseks. Paljude vahendite hulgast tuleb valida parim, valida just see, mis tööpoolest viib eesmärgile, ja viib sinna kõige õigemate teed mööda.

Seletus, nõudmine, harjutamine, ergutamise, karistamine — juba mittetäielik loetelu näitab, et kasvatusviiside arsenal on üsnagi ulatuslik ja mitmekesine.

Meil on valikuvõimalus abinõude suhtes, mis aitavad saavutada eesmärki. Nagu ehitajal ei piisa teadmisest, et telliste ühendamiseks on vaja mörti, vaid ta peab tingimata teadma ka seda, millises vahekorras võtta tsementi ja liiva, nii ei piisa kasvatajalgi teadmisest, millised kasvatusmeetodid on olemas, vaid tuleb teada ka seda, milliseid antud juhul valida ja kuidas neid rakendada.

Käsk ja keeld

Kas on neid vaja?

Lapse vähesed elukogemused ei või-

malda tal veel küllaldaselt oma tegevust reguleerida. Jääb puudu oskusest organiseerida oma aega, hinnata oma jõudlust. Laps juhindub enamasti momendisoovidest, oskamata ette näha oma tegevuse või tegemata jätmise tagajärgi. Väikelaps ei tea, milliseid õnnetusi võib põhjustada aknale ronimine, tuletikkudega mängimine, ei saa aru, miks on vaja määratud ajal magama minna, käsi pesta. Suuremal lapsel võivad vanemate seletuse mõjul olla kujunenud küll juba teadmised, isegi veendumused ühe või teise tegevuse vajalikkuses, ent sellegi poolest võib ta oma igapäevastes ettevõtmistes toimida ebaõigesti. Ta kas unustab oma kohustused, planeerib valesti oma aega või hindab üle oma võimeid. Mänguõhinas unustatakse matemaatikaülesanded, loodetakse pesu triikimisega valmis saada mõne minutiga, arvatakse luuletus pähe jäävat kahekordsel lugemisel.

Sellest järgneb, et vanemate osa ei saa piirduda ainult seletusega, mida ja miks on vaja teha, vaid tuleb ka otsest lapse tegevust reguleerida konkreetsete nõudmistega.

Nõudmised esitatakse käsu või keelu vormis. Käsu ja keeluga reglementeeritakse lapse käitumist, määratakse kindlaks piirid nõutava, lubatu ja keelatu vahel.

«Käsk ja keeld — on see mõni uudis!» võib-olla pahaneb lugeja. «Kas leidub üldse perekonda, kus neid kasvatusvõtteid ei kasutata? Aga efekt? Näete, minu tuttavatel on poeg, keda keelatakse alailma, aga kasu ei mingit, poiss teeb ikka kõike omatahtsi.»

Pahandajal võib õigus olla: mitte alati ei allu laps nõudmistele, käsud-keelud on nagu tuulde antud. Kas tuleb seetõttu neist loobuda? Ei, sest ilma resoluutse nõudmiseta, ilma sõnaselge käsu ja keeluta läheb meil vaevalt korda lapsi kasvatada. Kui käsk ja keeld mõju ei avalda, tuleb põhjust otsida mitte neis kasvatusvahendeis, vaid nende vahendite kasutamise viisis.

«Aga miks?»

Aasta-paarisele lapsele antakse korral-

dused ilma seletuseta. «Tõsta kampsun maast üles», «ära tee isa sahtlit lahti», «pane mänguasjad kappi» — lühidalt, argumenteerimata. Kuid juba väikelapsee lõpul, eriti aga koolieelses eas hakkab laps protesteerima niisuguste käskude-keeldude vastu, mille täitmise mõte pole talle selge. «Aga miks?» — see visa sõnapaar on igale lapsevanemale tüütuseni tuttav. «Aga miks ma pean magama minema, vaata, kui lahti mu silmad on!», «Aga miks peab jooma seda kalamaksaõli?», «Aga miks ei tohi isa aparaati võtta?». Vastused nagu «sellepärast, et mina käsin» või «sellepärast, et isa hakkab pahandama» ei ava loomulikult korralduse mõtet ja laps püüab selle täitmisest kõrvale hoiduda või reageerib jonniga. Meilgi, täiskasvanuil, tekib opositsioon korralduste vastu, mille vajalikkus pole selge. Kes tahaks näiteks tulla tööle tund aega enne töö algust, kui pole teada, miks seda nõutakse!

Lapsele peab käsu või keelu täitmise vajalikkus olema mõistetav, ja kui see olukorrast endast selgesti ei ilmne, on lühike, kuid asjalik seletus kindlasti tarvilik. Mõnikord aitab sõna nõdrukest jõudu tugevdada «näitlik vahend». Ei tohi lund süüa? Aga miks, ta on ju nii valge ja puhas? Puhas? Vaatame õige seda puhtuse asja! Toome topsitäie lund tuppa ja laseme ära sulada — vaevalt tulemus enam isu äratab!

Olgu siinjuures toonitatud, et päevselged käsud-keelud diskussiooni alla ei kuulu. Hakates kümneaastasele seletama, miks on vaja tuba koristada või miks ei tohi loata kodust lahkuda, loome pinna asjatuteks vaidlusteks ja võime jätta mulje antud korralduste kaheldavuses.

Paraku juhtub, et alati pole vanemaile enestelegi selge, miks nad mõnda asja keelavad. Kord ei tohi lapsed hüpata, kord naerda, kord ringi vaadata, kord käsi viibutada — ning seda siis, kui nad kedagi ei häiri ja ennast ei ohusta. Lihtsalt niisama, igaks juhuks. Või distsipliini huvides. Või — veelgi halvem — vanemliku võimu demonstreerimiseks. Täiskasvanute maailmas nimetatakse seda despotsismiks.

Sõnad, sõnad...

Nõudmine, olgu siis
käsu või keelu näol,

peab olema sõnastatud nii, et selle sisu oleks kohe taibatav. Mida noorem on laps, seda konkreetsem, täpsem, detailsem olgu iga korraldus. Väljendused «ole hea laps» või «ära tee pahandust» on liiga üldsõnalised, väheütleavad; pealegi võib nende mõistete sisu lapsel ja täiskasvanul olla erinev. Pole imestada, kui segipööratud kapi kõrval seisev viieaastane kinnitab, et ta ju oli hea laps, koristas kapi ära — talle polnud esitatud konkreetset keeldu: ema kappi ei tohi puutuda. Laps peab täpselt teadma, mis on talle lubatud, mis keelatud, millised on tema kohustused.

Pikkadesse lauseperioodidesse rüütatud käsud-keelud raskendavad lastel nende sisu mõistmist. «Sulle on korduvalt öeldud, küll heaga, küll kurjaga, isa on rääkinud ja mina olen rääkinud, küllap õpetaja koolis ka, et mustade käte küljes võib pisikuid leiduda ja seepärast tuleb enne sööki käed pesta, aga sulle peab kümme korda meeelde tuletama ja riidlema ka veel, aga ikka sa ei kuula.» Mis sellest tiraadist lapse teadvuseni jõuab? Võib-olla üksnes see, et ema on jälle miskipärast ärritatud.

Sõnade rohkus ja nende mõjujõud on kahjuks sageli pöördvõrdelises suhtes.

Üheks tüüpiliseks käskude-keeldude sõnastuslikuks veaks on korralduse asendamine küsimusega. «Kuidas sa sööd?», «Kas sa ei tea, kuidas tuleb viisakalt vastata?», «Millal sa jätnud selle kolistamise?», «Miks su voodi on tege mata?», «Millal sa ükskord õpid korralikult oma asju ära panema?» Leidub kodusid, kus teistsugust käskude-keeldude vormi ei kasutatagi. Niisugusel kujul esitatud korraldus ei ole küllalt konkreetne ja — põhiline — ei ole resoluutne. Korralduse andja nagu ise avaks tagavara väljapääsu korraldusest möödahiilimiseks. Terasem kümneaastane, murdeealisest rääkimata, võibki taoliste küsimustele vähemalt mõttes otseselt vastata (söön lusikaga, kolistamise jätan poole tunni pärast) ega võta neid küsimuse vormis antud käske-keelde korraldustena, mida vaja täita.

Iga nõudmine, ka kõige resoluutsem, esitatagu tingimata viisakas vormis. Korralduse vastuvaidlematus ei pea avalduma mitte tõredates sõnades, vaid kindlas toonis ning nõudmise järjekindluses.

Küll teeb küllale liiga.

Eve tuleb õuest ja
läheb kraani juurde.

«Pese käed puhtaks,» käsib vanaema. Kätepesu pole veel lõppenud, kui tuleb uus käsk riiete vahetamise kohta, siis õppima asumise kohta... Hiljem vanaema imestab, miks Eve mõned tema käsud täitmata jättis ja koguni jämedalt vastas. Aga sellepärast, et need käsud olid ülearused: Eve ju hakkaski just käsi pesema, tahtis riideid vahetada ja teadis, et tuleb õppima hakata. Vanaema käskudes nägi ta usaldamatust enda suhtes, mis tekitaski trotsi. Käsud oluksid asjakohased vaid siis, kui tüdruk poleks ise vajalikke toiminguid sooritanud.

Väikelapse suur liikuvus, püüd kõike haarata, igale poole ronida põhjustab vanematel arvamuse, et selleealist last tuleb eriti palju keelata. On muidugi õige, et lapsel ei või lubada teha kõike, mis talle pähe tuleb. Ent teiselt poolt mõjub alaline keelamine «ära võta», «ära hüppa», «ära puhu pasunat» lapsele koormavalt, väsitab teda ja tagajärjeks on jonn ning pisarad. Paremini on luua niisugune olukord, et keelata ei tuleks ülemäära. Esemegi, mida laps puutuda ei tohi, ärgu olgu tema vaateväljas. Osa mänguasju võiks olla pidevalt ära pandud. Kui neid siis aegajalt vahetatakse, on neil jälle uudsuse võlu ja täiskasvanute esemed kaotavad suure osa oma külgetõmbejõust. Kui helitekitavad mänguasjad teisi perekonnaliikmeid segavad, antagu need lapsele kätte ainult sobival ajal. Mänguriietus olgu kergesti pestav, siis ei tarvitse ema iga oodatava pleki pärast närvi tseda.

Liialdada ei tule ka nn. profülaktiliste keeldude-käskudega. Mõnel juhul just selline eelkeeld annabki lapsele idee üleannetuseks. Mõni aeg tagasi ilmus ajalehes kirjutis selle kohta, kuidas laps oli pannud kirjaümbrikusse pistonge, et ehmatada sidetöötajaid. Üks isa luges selle kirjutise oma pojale ette ja hoiatas poega samasuguse teo eest. Poiss sattus tembu originaalsusest vaimustusse ja kiirustas kauplusesse pistonge ostma...

Tundlikku last võivad alalised eelkeelud ülierutuvaks muuta. Ilmeka näite selle kohta toob Alphonse Daudet oma teoses «Väikemees». Väike Jacques läheb vett tooma. Mitmekordsed hoiatused nii isa kui ema poolt, et ta kruusi mitte ei lõhuks, erutavad last niivõrd, et ta just selle tõttu pillabki kruusi katki.

Niisiis, enne kui kiirustada käskima või keelama, tuleb

järele mõelda, kas käsk või keeld on ilmtingimata vältimatu. Alles siis, kui on selge, et laps ilma käsu-keeluta õigesti ei toimi, võetagu nad kasutusele.

Aga kui laps ikkagi ei kuuletu?

Oletagem, et vanemate poolt anti käsk või keeld kõigiti õigesti, aga laps sellele ometi ei allu. Niisugusel korral peituvad põhjused enamasti lapse närvisüsteemi seisundis; laps on kas väsinud, mingil põhjusel ülierutatud vm. Kõige enesestmõistetavamale ja korrektsele esitatud nõudmisele võib järgneda ootamatu reaktsioon kas kätega vehklemise ja kisa või vaikimise ja liikumatuse näol. Mida nüüd teha? Jääda iga hinna eest oma nõudmiste juurde? Autoriteet on ju hädaohus! Või kapituleeruda? Esimese võimaluse järgimine ainult süvendab lapse vastupanu, võib teda (mõnikord vanemaidki!) histerialaadse seisundini viia. Hoiatavaks näiteks on K. S. Stanislavski meenutus oma lapsepõlvest. Isa märkusele vastas poisike mõttetult fraasiga: «Aga mina sind tädi Veera juurde ei lasel!» Isa ei andnud järele, laps korrutas oma fraasi, ja lõpplahendus oleks äärepealt traagiliseks kujunenud. Ka täielik kapitulatsioon pole tark poliitika. Kõige õigem on jätta sellisel juhul laps hoopis tähele panemata seniks, kuni ta on rahunenud, ja hiljem sõbralikult, nagu möödaminnes käsu täitmist nõuda.

Käsu ja keelu suhe.

Ära siple, ära vea jalgu järele, ära räägi nii valjusti, ära unusta, ära... Õigustatult küsib laps: mis ma siis üldse teha võin? Keeld ainult piirab, ta ei sisalda endas n.-ö. positiivset programmi. Keelust ei selgu, kuidas nimelt tuleb käituda. Seepärast asendatagu, kus vähegi võimalik, keeld käsuga. Niisiis: istu rahulikult, kõnni korralikult, räägi vaiksemalt, pea meeles. Lapsele on nõudmise sisu selgem, pealegi tekitab käsk positiivsema hoiaku kui keeld.

Jasu on lapse käitumise stiimul

Kas ja millal tasustada?

Nõukogude kasvatus-teoorias rõhutatakse põhjendatult positiivse mõjustamise tähtsust. Lapsed tunnevad suurt vajadust oma edusammude tunnustamise

järele. Ergutus innustab neid edasistele püüdlustele, julgustab, tõstab usku oma suutlikkusse ja arendab soovi oma võimeid rakendada.

Mäluseosed kujunevad sageli eriti tugevaks just siis, kui kinnitajaks on midagi meeldivat. Rõõmus meeolelu, mille põhjustas saadud kiitus, tasu, seostub teoga, mille eest tasu saadi. Kui laps seisab hiljem vajaduse ees sama tegevust sooritada, meenub talle tookordne meeldiv elamus ja see häälestab teda juba ette soodsalt. Isa käskis Eskol aknaraame värvida. Küllalt tüütu töö, liiatigi kui teised lausa silme ees mängivad rahvastepalli. Kui pärast töö valmimist isa tähendas, et raamid on tipp-topp, temal pole vaja pintsliga üle käia, hakkas poiss tööle hoopis teise pilguga vaatama ja avaldas soovi köögipingidki üle värvida

Ergutus, tasu — see on kiitev hinnang lapse käitumisele. Tähendab, laps peab olema selle ära teeninud. Tasustades last iga tühja asja eest, toimingute eest, mis on enesestmõistetavad, hävitame tasu autoriteedi ja seega ka kasvatusliku mõju. Kui asutuse direktor hakkaks töötajale käskkirjalist tänu avaldama täpse tööleilmumise eest, laostuks asutuse distsipliin vist peagi. Niisamuti ei kiida me ka last selle eest, et ta oma asjad ära pani, emale viisakalt vastas, õega ei tülitsetud. Mida vanemaks laps saab, seda enam laienegu selliste enesestmõistetavate toimingute ring, mis erilist esiletõstmist ei vääri. Kuid lõpmatuseni see ring ka laieneda ei või. Isegi täiseale lähenevad noorukid vajavad aeg-ajalt tunnustust. Järeldus saab olla üks: üldreeglina tuleb last tasustada siis, kui ta teeb midagi rohkem või paremini, kui nõuavad tema otsesed kohustused. Näiteks on lapse ülesandeks triikida oma rõivad, aga ta triigib ära kogu pesu; tütarlapse valmistatud toit on eriti maitsev; väikese venna eest hoolitsemise huvides loobus õde kinnominekust jm.

Sellel reeglil on aga üks erand. Oluline erand, mida kindlasti arvestatagu. Nimelt kui laps saavutab suhtelist edu, tuleb ka seda tingimata hinnata. Õppida vähemalt rahuldavalt on koolilapse otsene kohustus. Kui tal aga eelmisel veerandil oli puudulik ja ta suutis selle parandada — kuigi ainult kolmeks —, on see ometigi saavutus, mis väärib esiletõstmist. Viimastel nädalatel on Aivar võitu saanud oma kalduvusest unustada — tubli, anname märku, et oleme seda tähele pannud.

Ja veel: ergutamist ei vääri mitte ainult lõpptulemus, vaid ka jõupingutus, püüdlus ennast ületada.

Kiita ei või liiga sageli, siis muutub kiitus igapäevaseks asjaks ega avalda enam kasvatuslikku mõju, laps nagu nürineb kiituse suhtes. Pealegi võib ülearune kiitmine muuta lapse iseteadvaks.

Tunnustamine ja usaldus on parimad tasuvormid.

Emal tuleb töölt. Juba üksel märkab ta, et põrandad on pestud,

laud kaetud. Ta ei hakka lapsi kiitma, ei, ta vaid räägib, kui pingutav päev tal täna oli ja kui lõpmata mõnus, et võib nüüd rahulikult puhata, sest kodused tööd on juba tehtud. Ja veel missugused head krõbedad kartulid! Ei ühtki otsest sõna laste kiituseks, kuid ema rahulolu on lastele parimaks tasuks. Tõuseb laste eneseusaldus — nende tööst oli kasu; tõuseb ka eneseväärikus — neid ei meelitata nagu tillukesi mingi kompevekiga, vaid hinnatakse nagu täiskasvanuid.

Lapse saavutuste tunnustamine, tehtu vajalikuks, tähtsaks pidamine mõjub sageli märksa tõhusamalt kui lapse enda kiitmine, pealegi on see moodus õige lapse iseloomu kujundamise seisukohalt. Kiita tööd, mitte tegijat — see on parim viis kasvatada töökuse, aga ka üldse kõlbelise käitumise õigeid motiive. Tõelise kodanikutundega inimene töötab heade tulemuste, mitte autahvlile pääsemise või preemia nimel. Seepärast õpetatagu lapsi juba maast-madalast pidama parimaks tasuks töö õnnestumist, õpetatagu neid rõõmu tundma teadmisesest, et nende tegevusest on kasu olnud.

Suureks, võib-olla isegi suurimaks tasuks lapsele on usaldus. Kui laps on hästi toime tulnud oma seniste kohustustega, usaldatakse — mitte ei anta, vaid nimelt usaldatakse — talle keerukamaid, vastutusrikkamaid ülesandeid. Reediku matemaatikahindend näitasid pidevat tõusutendentsi. «Arvutamine läheb sul üsna kenasti, nüüd võib sulle usaldada elektriarvete väljakirjutamise ja maksimise,» lubas isa. Uus kohustus osutus mitte koormaks, vaid auks. Isegi järjekorras seista polnud tüütu — ainuke poisike täiskasvanute hulgas! Kui poiss jõudis üheksandasse klassi ja matemaatika stabiliseerus viiele, võttis isa ta endale «assistendiks», abiks oma projektide lihtsamaid arvutusi tegema. Abistada isa mitte pisinokitsemise, vaid kutsetöö juures — see oli poisile kõrgeim tasu.

Pidades eeltoodud tasuvormi parimaks, tuleb kummatigi silmas pidada, et see eeldab lapse kõlbelise arengu teatavat taset. Kui laps oma väheste eluaastate või muude põhjuste tõttu sellele tasemele pole veel jõudnud, tuleb kasutada «käega katsutavamaid» ergutusvahendeid.

Ei mingeid ärilisi vahakordi!

Torulukksepp H. teenib väga hästi. Võib-olla ka juurdekirjutuste abiga, kes teab. Igatahes koos abikaasa palgaga moodustab perekonna sissetulek soliidse summa. Toretsev sisustus, auto ja muud jõukuse atribuudid. Ainult sõpradega on raskusi, neid nimelt öieti ei olegi, kuigi külalisi kostitatakse paremini kui esindusrestoranis. Liiga palju on selles majas juttu rahast, ja see peletabki naabrid ning töökaaslased eemale. Ühiselt aeda korrastada, basseini veetoru viia? Kui majavalitsus maksab, muidu mitte. Lasteaia mänguasju parandada? Kuulge, ma ju maksan oma lapse eest kõige kõrgema tariifi järgi. Naabritädi kraan jookseb? Kui pudeli teeb, eks me siis vaata.

Muidugi on vastumeelt niisuguse inimesega tegemist teha. Viid talle sünnipäevaks kingituse, aga küllap tema arvutab, kas kingitused katavad peolaua kulud.

Kust tulevad niisugused meie ühiskonnale võõra mentaalseediga inimesed, kes iga sõrmeliigutuse kopikatesse ümber rehkendavad? Nende taimelavaks ongi samasugused perekonnad. H-1 on kaks last, kuueaastane Luule ja neljateistkümnene Raul. Luulet tasustatakse kommidega — ajalehe toomise eest üks, koristamise eest kaks. Rauli ökonoomiline tase on märksa kõrgem, teda nii lihtsalt ei peibuta. Hinnakiri ei ripu küll lausa seinal, kuid kirjutamata koodeksis on tal oma kindel koht. Briketi toomine — 10 kop., hea hinne — 20 kop., klassi lõpetamine — vähemalt transistor. Vanemad, kes ise ei hinda tänulikku pilku ega head sõna, ei oska lapsigi teisiti tasustada kui materiaalsete väärtustega.

Tihti läheb lahti turukauplemine: kui teed seda-või-seda, siis saad seda-või-seda. Asjade loogika viib selleni, et tingimist alustavaks pooleks on lapsed: teen seda-või-seda ainult siis, kui saan seda-või-seda. Ja veel enne küpsustunnistuse saamist on küpsenud moraalne vürtspoodnik, kes arvestab rubladesse ümber naeratuse, sõpruse, aga võib-olla ka kodumaa-armastuse.

Kas siit tuleb järeldada, et lastele näiteks hea tunnistuse

vms. puhul ei tohi midagi kinkida? Võib, aga nimelt kinkida, nii nagu kingitakse sünnipäeva või teiste tähtpäevade puhul. Kingitakse, aga ei kaubelda: kui lõpetad kooli, saad käekella. Kooli lõpetamine on omaette eesmärk, käekell aga ootamatu lisand sellele meeldivale faktile. Sama lugu olgu ka taskurahaga. Seda lihtsalt antakse lapse väikeste vajaduste rahuldamiseks, ka meelelahutuse võimaldamiseks, mitte ei maksta kinni pisiteeneid. Aastakümneid on ühest õpikust teise rännanud õpetlik looke tütrest, kes emale esitas arve koduste tööde kohta ja vastu sai samuti arve: hea ja armsa kodu eest — ei midagi. See lugu on tähendusrikas mitte ainult tütardele, vaid ka emadele.

Karistus kui pidurdav vahend

Kas iga eksimus väärrib karistust? Poeg: Isa...

Isa: No mis sul on?

Poeg: Isa... Mina... Ma lõhkusin su täitesulepea ära...

Isa: Ah või nii! Kes sul lubas minu asju kiskuda!

Poeg: Ma tahtsin teda puhastada... Kogemata... Ma teinekord enam ei tee...

Isa: Ssa viimane! Kaks nädalat kodust aresti! Istud ja mõtled järele!

Eelnevas episoodis talitas isa valemi järgi — iga eksimus väärrib karistamist. Kas see valem peab alati paika või on siin keerukat küsimust lahendatud lihtsustatult?

Karistus on üks paljudest kasvatusmeetoditest. Tema eesmärgiks on avaldada pidurdavat toimet ebasoovitavatele joontele laste käitumises. Karistusega kaasnevad negatiivsed tundmused peavad looma olukorra, et laps edaspidi püüaks hoiduda laiduväärseist tegudest. Karistus seostab võib-olla ahvatleva, ent keelatud teo millegi eba-meeldivaga. Olles kord karistuse kandnud, meenuvad lapsele, kui tal uuesti tekib kiusatus analoogiliseks teoks, need elamused, mida tookordne karistus põhjustas, ja ta loobub oma kavatsuse realiseerimisest.

Vajadus karistada tekib siis, kui lapse eksimus on tingitud pahatahtlikkusest, kui ta meelega on jätnud korralduse täitmata, on olnud hooletu või hoolimatu, kui ta keeldub oma eksimust tunnistamast. Kogemata juhtunud äpardust, aga võib-olla ka sihilikku, kuid siiralt kahetse-

tud tegu ei tule karistada. Meenutagem peatüki algul toodud stseeni. Poiss astus üle keelust mitte puutuda isa asju ja lõhkus sulepea. Ent ta sai oma eksimusest aru ja — mis peaasi — tunnistas ise üles. Tuletagem meelde, millist moraalselt jõudu nõuab meiltki, täiskasvanutelt, süü omaksvõtmine. Saati siis lapselt! Hinnakem seda mehisust, omamoodi kodanikujulgust, ja arvestagem kui mitte süüd kustutava (ent seegi on võimalik), siis vähemasti pehmendava asjaoluna.

Karistamine on möödapääsmatu siis, kui vanemad on veendunud, et ilma karistuseta võivad väärsammud korduda. Karistuse eesmärk on edaspidiste eksimuste ärahoidmine. Mingeid muid eesmärke — kättemaksu, vanemliku võimu demonstreerimist, meelepaha väljavalamist — karistus teenida ei või.

Loomulik karistus.

Olles jõudnud veendumusele, et karistus on antud juhul vältimatu, kerkib küsimus, kuidas karistada. Millist võtet rakendada, et karistus oleks võimalikult efektiivne, s. t. et laps karistusest põhjustatud elamuse tõttu oma väärsammu ei kordaks? Üheks ammuntuntud, juba Jean-Jacques Rousseau' poolt soovitatud võtteks on nn. loomulik karistus. Teo tagajärgedest tuleneb selle heastamine. Näiteks tuleb laps poriste jalgadega tupp — ta peab väljaspool oma järjekorda põranda puhutaks pesema. Tütarlaps sööb ära venna apelsini — järgmisel korral jääb ta apelsinist ilma. Lammutatud autoga ei saa enam sõita, uut aga niipea ei osteta. Poiss ei läinud poodi, kuigi suhkur oli otsakorral. Olemasolev suhkur jagatakse ära teiste perekonnaliikmete vahel, poisil tuleb mõru teed juua. Lapsed olid pardipoegi karjatades hooletud, üks ujus oja mööda alla ja jäigi kaotsi; armsa tibukese kaotus oli suureks kurvastuseks ja ühtlasi piisavaks karistuseks. Paljudel juhtudel on loomulik karistus mitte ainult eksimuse loogiliseks jätkuks, vaid kasvatuslikult kõige mõjuvamaks vahendiks. Paraku ei saa seda alati kasutada. Kas või näiteks siis, kui poiss ronib kuuri katusele, ei või jääda ootama loomulikku karistust — allakukkumist.

Rahulolematuse avaldus.

Mõnigi kord on lapsel karistuseks rahulolematuse avaldus, mis võib seisneda tema teenetest äraütlemises. «Sa jätsid oma riided lohakile, nähtavasti

oled väsinud. Istu, puhka, küllap ma jõuan piparkoogid isegi valmis teha.» Kübeke ironiat hääletoonis teeb lapsese arusaadavaks selle lause allteksti. Oma käitumise üle paneb last järele mõtlema seegi, kui vanemad asendavad tavalise sõbralikkuse jaheda viisakusega. Laps, kes hästi allub vanemate pedagoogilisele mõjule, ei vajagi teistsugust karistust.

Sellega peaks lõppema meie peatükk karistusest. Kui perekonnas on juurdunud õige režiim, kui nõudmised on esitatud nii, et lastel pole saanud kujuneda sõnakuulmatuse harjumust, kui vanemate ja laste vahel valitsevad normaalsed suhted, siis ei teki mingit vajadust muude karistusviiside järele. Vastuhakkamise, ulakuse, valetamise ilmnemine näitab, et kogu kodune kasvatusüsteem on korrast ära, ja karistustega asja parandada on kaunis lootusetu. Pahatihti karistus ainult süvendab konflikti, rikub veelgi enam suhteid, viib üha suurematele üleastumistele. Enne kui haarata rangemate karistusvahendite järele, tuleb tõsiselt revideerida oma senist kasvatusüsteemi, sisse seada kindel režiim, järjekindlalt ja kannatlikult nõuda selle täitmist, anda ise kõiges lastele head eeskuju, ja ainult paralleelselt sellega ning ainult äärmise vajaduse korral rakendada rangemaid karistusviise.

Soodustustest ilmajätmine.

Aga milliseid siis? Üheks tulemusrikkaks viisiks on soodustustest ilmajätmine. Lubatud kinominek lükatakse järgmisele nädalale, mänguasju ei osteta, isa keeldub malepartiist — võimalusi leidub. Olgu vaid rõhutatud, et tegemist on soodustustest ilmajätmisega. Lapse elulisi tarbeid — toitumist, värskes õhus viibimist, puhkust — ei tohi piirata. Suuremate laste puhul võib mõnikord rakendada kodust aresti: teatava perioodi vältel on keelatud oma õuest väljumine, sõprade juurde minek. See on lapsele tõsiseks karistuseks, seepärast kasutatagu seda harva ja ainult raskemate eksimuste puhul.

Veel kord sõnade jõust ja jõuetusest.

Laitus ja noomitus kui karistusvahendid võivad mõju avaldada üksnes siis, kui nad on lühikesed, konkreetset ja kui neid kasutatakse harva. Pikad dotseerivad moraalijutlused kutsuvad lapses pahatihti esile mitte arusamise oma süüst, vaid lihtsalt tüdimuse. Üks ema pidas

oma kaheksa-aastasele pojale, kes oli varjanud halba hinnet, ligi tunnipikkuse loengu eetika elementaarkursusest. Rääkis ilusasti, läbimõeldud lausetega. Poeg vaikis, vaikis, lõpuks hakkas nutma. Ema oli liigutatud oma kõne sellisest emotsionaalsest mõjust ja ütles lepitavalt: «Ega sa ju enam nii ei tee? Mis sa siis nüüd nutad?» — «Sa rääkisid nii kaua, et ma enam ei saagi õue minna,» vastas poeg läbi pisarate.

Kõige valusamast probleemist.

«Nagu saaks malakas kellelegi midagi õpetada!

Nagu teeksite inimest läbi pekstes teda seega kõlbeliselt paremaks või nagu võiksite talle sisendada mingisugust veendumust — vahest ehk peale veendumuse, et olete temast tugevam.» Need kirglikud read pani kirja N. A. Dobroljubov rohkem kui sada aastat tagasi. Selle saja aasta vältel oleme õppinud valitsema loodust ja masinaid. Aga mitte alati veel iseennast. Ikka veel tuleb ette, et ärritunud vanem «tõmbab ühe tulise», et ära reageerida oma meelepaha. Rohkemgi — leidub kehalise karistuse veendunud apologete. Nad argumenteerivad umbes nii: pärast vitsahirmu andmist üleastumised lakkasid, muud vahendid ei aita jne. Oma seisukoha kinnituseks tuuakse näiteid inimestest, keda on lapsepõlves kehaliselt karistatud ja kellest siiski kasvasid tublid kodanikud, ning vastupidi — leiduvat näiteid, kus vitsahirmu mittesaanust on kasvanud loodrid, valetajad jne. Tõsi, niisuguseid näiteid leidub. Need pole aga argumendid. Kas siis need, kes lapsepõlves vitsa said, oleksid tõepoolest ilma peksuta «raisku läinud»? Küll aga võime arvukalt näiteid tuua selle kohta, et nimelt vanematepoolne toorus on sama iseloomujoone kujundanud ka lapses. Alaealiste seaduserikkujate koduseid olusid uurides selgub, et peaaegu kõiki neid on kodus julmalt koheldud.

Igasugune füüsiline vägivald, olgu täiskasvanu, olgu lapse vastu, on tooruse, jõhkruuse, jämeda omavoli avaldus, mida tuleb otsustavalt eitada. Mis puutub kehalise karistuse mõjusse (kui seda üldse on), siis on see näiv, see on momendiefekt. Tõsi, heal juhul — ja sugugi mitte alati — laps küll kuuletub, aga mis on selle kuulekuse taga? Tundmused, mis tutistatul või löödul tekivad, ei ole enamasti seotud mitte tema eksimusega, sooviga end parandada, vaid on suunatud karistaja isikule. Tekib trots, solvumine, varjatud viha. Või teesklus, silmakirja-

likkus, vale. Või hirm, enesehaletsus, jõuetustunne. Kas võib loota, et niisuguste elamuste taustal säilib usalduslik vahekord lapse ja karistaja vahel? Kas võib loota, et valu, hirmu ja alanduse põhjustajale lähenetakse armastusega, avatud hingega? Last lüüa — see tähendab võib-olla igaveseks purustada oma hea vahekord temaga.

Siis see — «muud vahendid ei aita». Tähendab, täielik kapitulatsioon, jõuetuse tunnistamine lapse ees. Ent küsimisem kõigepealt: kuivõrd järjekindlalt (või kas üldsegi) neid muid vahendeid prooviti? Tihti ema või isa, kes söandab küll lapsele kõrvakiilu anda, ei raatsi (või ei viitsi) vastu seista lapse mangumisele teda kinno lubada. Raske on aru saada, et lapsest võib hale hakata siis, kui ta maiustusi norib, mitte aga siis, kui teda — kaitsetut — lüüakse.

Mida veel tuleks karistamise puhul silmas pidada.

Karistus peab esile kutsuma negatiivseid emotsioone, ent ain-

nult teatud piirini. Ta peaks põhjustama eneselaitust, kahetsust, mitte aga paiskama last sügavasse meeleheitesse. Mõne raske õnnetuse (näit. õekese haigus) seostamine lapse süüga ei oleks enam karistamine, vaid piinamine. Nii väga kui ma olen kehalise karistuse vastu, arvan ometigi, et väike vitsasipsak on vähem barbaarne kui raske hingelise trauma põhjustamine.

Eksimuse suurus ja karistuse määr peavad olema vastavuses. Väär oleks tõsise, eriti korduva üleastumise eest liiga kergelt karistada, kuid märksa halvem oleks määrata tühise eksimuse eest range karistus. Viimane oht tekib eriti siis, kui vanem on ärritunud. Ägedushoos võib kergesti juhtuda, et näiteks toas vilistamise eest, mis väsinud isale närvidel käis, määratakse kaks nädalat kodust aresti. Hiljem leiab isa isegi, et seda oli ilmselt liiga palju, aga mis enam parata! Kas ohverdada autoriteet või õiglustunne? Et sellist pedagoogilist umbsõlme ei tekiks, tuleb enne karistuse määramist kaaluda, läbi mõelda, et poleks vaja hiljem ümber otsustada. Võib siiski juhtuda, et karistati ebaõiglaselt, näiteks seetõttu, et tunnistajad esitasid valeandmeid. Kuidas sel juhul toimida? Leidub vanemaid, kes kartuses oma autoriteedi pärast ei tunnista oma vigu, ei vabanda lapse ees. Kui nõuame lapselt tema vigade tunnistamist, peame seda ka ise tegema. Rahu-

lik, ilma sentimentaalsuseta vabandus ei alanda ühegi tõeliselt autoriteetse täiskasvanu väärikust, pigem võib seda tõsta, olles ühtlasi lapsele kodanikujulguse eeskujuks.

Karistus, kui karm ta ei olekski, ei tohi last solvata, ei tohi alandada tema inimväärikust. Last, kes parajasti kannab karistust, ei tohi parastada, näägutada. Kui karistus on kantud, olgu kõik unustatud. Laps tundku, et hoolimata möödunust jätkub vanematel endiselt usku temasse.

Laps on karistuse kätte saanud. Tema hingeline seisund ei ole sel puhul just kerge. Tuli läbi elada häbi, hirmu, kahetsust, võib-olla ahastustki. Kas lisada sellele veel uus koorem ja nõuda andekspalumist? Kui karistus oli õiglane, teeb laps juba ise oodatavad järeldused ja püüab edaspidi hoiduda laiduväärseist tegudest. Milleks on siis vaja kuuldavalt antud töotusi ja haledat andekspalumist? Ega ometi mitte selleks, et lapsevanem võiks nautida oma täielikku võimu lapse üle? Midagi niisugust, mida tundis mõisnik, kui käskis läbipekstud pärisorjal vitsale suud anda?

Kasvatustlikud tegurid on omavahelises seoses

Inimene, kes tahab säilitada oma tervist, ei saa piirduda mingi ühe vahendi tarvitamisega. Näiteks ei piisaks oht-rast askorbiinhappe neelamisest, vaid vaja on ka liikumist, värsket õhku, puhkust jne. Ka kasvatuses ei suuda mingi üksik vahend imesid korda saata. Ei ole olemas niisugust universaalset meetodit, mis isoleeritult annaks häid tulemusi. Käsk hoida oma asjad korras võib olla esitatud kuitahes läbimõeldult, aga ta jääb mõjuta, kui vanemate omad esemed on mööda korterit pilla-palla. Või mis kasu on keelata lapsel tarvitada labaseid sõnu, kui isal esineb «kurat» igas kolmandas lauses? Kibeda irooniaga kirjutas A. S. Makarenko niisugustest vanematest: «Nad arvavad, et kui see retsept anda täieliku laiskvorsti kätte, kasvatab laiskvorstki selle retsepti järgi tööd armastava inimese; kui see retsept anda kelmi kätte, siis aitab see kasvatada ausat kodanikku; luiskaja käes teeb ta samuti imet: laps kasvab tõearmastajana.

Niisuguseid imesid ei ole. Mingid retseptid ei aita, kui kasvataja enese isiksuses on suured puudused.»

Niisiis, üheks olulisemaks kasvatuslikuks teguriks on eeskuju. Käskudel ja keeldudel on jõudu ainult siis, kui neid toetab lastevanemate (ja teistegi last ümbritsevate inimeste) isiklik eeskuju. Mõnede pastorite suust pärinev õpetus «käige minu sõnade ja mitte minu tegude järgi» on õigustatult muutunud pilkealuseks.

Nii käsk ja keeld kui ka ergutus ja karistus avaldavad mõju üksnes siis, kui need tulevad inimeselt, kelle arvamust laps hindab, kes on temale autoriteediks. Kui isa suhtub emasse üleolevalt, kandub see üle lastele ja ema käskudele-keeldudele ei kuuletuta, tema kiitus ja karistus jätvavad ükskõikseks. Suuremad lapsed jälgivad vanemaid vägagi kriitilise pilguga. Kui nende tähelepanekud viivad järeldusele, et täiskasvanu on tühine, saamatu või — mis kõige halvem — ebakõlbeline inimene, siis ei alluta ükski kunsttükk neid täiskasvanu pedagoogilisele mõjule.

Nõudmistel, tasul ja karistusel on vahetu seos režiimiga. Asjalikkus, ülesannete jaotus, kindel rütm, täpsus koduse elu korralduses loovad eelduse, et nõudmiste täitmine laabub vastuvaidlusteta, et karistamise järele ei teki vajadust.

Ja lõpuks on oluline, et perekonnas valitseksid reibas meeoleu, vastastikune usaldus ja toetus. Üldine optimistlik atmosfäär on parimaks pinnaks laste kasvatamisel.

Kasvatusemeetodite valiku ja rakendamise põhimõtteid

Ealiste iseärasuste arvestamine. Senini oleme kogu aeg rääkinud «lapsest». Niikaua kui oli juttu üldistest seisukohtadest kasvatusmeetodite alal, oli see nagu õigustatud. Kui aga hakata neid meetodeid ellu rakendama, kui hakata käskima, keelama, kiitma või karistama, tuleb meil üldmõistest «laps» tingimata loobuda ja vaadata, kellega on konkreetselt tegemist — kas viie- või viieteistaastasega. Sest peaaegu samavõrd kui viieteistkümnepäevane erineb täiskasvanust, niivõrd erineb viieaastane kümneaastasest, see aga omakorda viieteistaastasest.

Erinevused pikkuses ja kaalus, aga ka mõtlemise tasemes on igale lapsevanemale silmanähtavad. Ent arvestada tuleb sedagi, et aastatega muutuvad ka laste tarbed, huvid, suhtumised. Nii näiteks on koolieelses eas domineerivaks huviks mäng, murdealine aga tahab osa võtta täiskasvanulikust tegevusest. Nooremas koolieas on lapsed rõõmsad ja uhked, kui vanemad tulevad koolipeole nende esinemist jälgima; mõned aastad hiljem eelistavad nad peole minna üksi.

Kõiki ealisi iseärasusi tuleb arvestada kasvatamisel üldse, nii ka käskimisel, keelamisel, ergutamisel, karistamisel.

Väikelapse eas (1—3 a.) peab lapse suunamine olema väga konkreetne, selgesõnaline. Käsud ja keelud olgu täpselt diferentseeritud. Kui tahetakse, et laps ei võtaks raamatuid isa riulilt, tuleks üldse keelata riulitelt raamatute võtmine, sest nii väikesel on veel raske väikesi nüansse eristada. Kui on keelatud seinale kriipseldamine, olgu keelatud kriipseldamine ka uksele (kuigi sealt on kerge maha pesta) — ikka samal põhjusel. Formuleeringud olgu väga lühidad ja selged: pane kappi, vii esikusse, ära võta. Põhjendusi ei tule esitada. Järsud sõnad, ärritatud toon ei too head üheski vanuses, eriti tuleb neid vältida väikelaste kohtlemisel. Kiituski olgu kohemõistetav ja suunatud lapse isikule: tubli tüdruk, hea poiss.

Lugejad, kelle lapsed on praegu kõnealusel eas, arvestage, et see iga on väga oluline iseloomu kujunemise seisukohalt. Nimelt selles vanuses formeeruvad karakteri põhijooned. Nõudmiste järjekindlus, kõrvalekaldumatu režiim, sõbralik-julgustav kohtlemine viivad kindlalt selleni, et lapse iseloomus saavad ülekaalu positiivsed omadused. Karistamine osutub absoluutselt ülearuseks.

Koolieelses eas (3—7 a.) lapse aktiivsus kasvab, tegevus muutub keerukamaks, tegevusväli laiemaks. Silm otsib uusi muljeid, käsi uusi esemeid. Isa ilmutusvannist saaks suurepärase laeva, laudlinast nukuteki, vanaema niidirullid on hädapärased ehituse lõpetamisel... Näib, nagu oleks pahanduste allikaid lõputu hulk. Tegelikult kuuletub koolieelses eas olev laps hästi, kui vaid arvestatakse tema eripära. Koolieelne laps on küll juba suurem ja tugevam väikelapsest, ent temagi närvisüsteem väsib kergesti. Tõrkumise, jonni ja kapriiside põhjused peituvadki tihti närvisüsteemi väsimuses. Küllaldane puhkus, vaheldusrikas ja last huvitav tegevus, üldine sõbralik

atmosfäär kodus hoiavad ära lapse väsimuse ja järelikult ka konfliktide tekkimise võimaluse.

Tõrkumine ja jonn võivad ilmned ka seetõttu, et lapsele pole arusaadav käsu või keelu mõte. Sageli ta küsibki: «Aga mispärast ei tohi?» Kannatlikult, sealjuures lapsele mõistetavalt, seletatakse talle põhjus. Niisugune kommenteerimine on küll tüütu, kuid vanemad lohutagu end teadmiseга, et see periood ei kesta kaua. Koolieelse ea lõpuks on olulisemate käitumisnormide mõte lapsele selge ja järjekindla harjutamise tagajärjel nende täitmine enesestmõistetavaks muutunud.

Mõnikord ei õnnestu ka tähelepaneliku kasvatusе korral jonniviältida. 4.—5. eluaasta on ju tüüpiliseks jonnieaks, mida märgib kõnekäändki: «viieaastane viriseb». Siin on vähe abi karistamisest, «kanguse murdmisest»; sellega harilikult vaid süvendatakse jonnivi. Jonn tuleneb lapse tahte nõrkusest, suutmatusest ennast valitseda. Iseloomulik on ühe tüdruku ülestunnistus pärast jonnipuhangut: «Ema, ma ei taha jonnilaps olla, aga see kohe tuleb mu peale, ma ei saa sinna midagi parata.» Kuidas jonnivi korral toimida, sellest oli juttu eespool.

Nooremas koolieas (7—12 a.) on lastel elementaarsete hügieeni- ja korranõuete vajalikkus juba selge, seetõttu on ülearune jälle ja jälle seletada, miks on vaja õigel ajal magama minna, miks ei tohi poriste jalgadega tuppa tulla jne. Lapsepoolsed taotlused neis küsimustes poleemikat alustada tuleb tähele panemata jätta. Uued, keerukamad käsud ja keelud vajavad mõistagi põhjendust.

Esimestel kooliaastatel on määrav tähtsus sellele, milliseks kujuneb lapse suhe kooliga ja õppetööga. Õpingute algul kujunenud ebaõigeid suhteid on hiljem väga raske, mõnikord koguni võimatu normaliseerida. Sellest järgneb vajadus valida ja rakendada kasvatusmeetodeid nii, et kool ja õppimine ei muutuks lastele vastumeelseks. Tihe, vastastikusel arusaamisel põhinev kontakt õpetajatega on seejuures hädavajalik. Vanemad olgu hästi kursis koolis esitatavate nõudmistega ja viigu omapoolsed käsud-keelud nendega kooskõlla.

Halb hinne on nooremale kooliealisele küllaldaseks karistuseks (kuigi iga laps seda välja ei näita), nii et mingi lisa-karistus oleks üleliigne, isegi ülekohtune. Halba tööd

tuleks asjalikult analüüsida, abistada last lünkade likvideerimisel ja julgustada teda suuremale püüdlikkusele.

Kiitmine olgu nüüd suunatud mitte enam lapse isikule, vaid tema töö tulemustele. Edusamme õppetöös tuleb tunnustada, eriti nende laste juures, kellelt parema hinde saavutamine nõuab suuri pingutusi. Tingimata avaldagu vanemad oma heameelt ka suhtelise edu korral, näiteks kui «puudulik» on parandatud «rahuldavaks» või kui seni halvasti käitunud lapsel polnud viimasel nädalal päevikus ühtki märkust. Mingisugust hinnete ostmist-müümist ei või esineda. Kingitus — rääkimata rahast — ei või muutuda õppimise stiimuliks.

Murdeiga (12—15 a.) toob kaasa uusi probleeme, nende hulgas keerukaidki. Isegi need lapsed, kelle puhul seni ei tekkinud kasvatusraskusi, võivad muutuda tujutsevaiks, pahuraiks, otse vastakaiks. Nooruki reageeringud võivad olla teinekord päris ootamatud — asjaliku korralduse jätab sihilikult täitmata, tühisest märkusest solvub hingepõhjani, sõbraliku kiitmise peale hakkab turtsuma. Vanemad on nõutud nagu omaaegses muinasjutus: kas on mõni Altmaake meie lapse ära vahetanud?

Muutused murdeeaalise käitumises on tingitud tema füüsilise ja psüühilise arengu iseärasustest. Sisesekretoorse tegevuse elavnemine, kiire kasvamine, kõrgeenenud erutuvus toovad kaasa käitumise tasakaalutuse, kalduvuse trotsiks ja konfliktide algatamiseks. Neid murdeea erijooni arvestades tuleb vanemal kasvatuslike võtete laadi muuta. Resoluutset käsku või keeldu võib retušeerida soovitusel või koguni palveks. Umbes nii ehk: «Sul on nüüd jõudu rohkem kui minul. Mis sa arvad, kas sa lumerookimisega tuled toime?» Või: «Väikevennale oleks suuremat mütsi vaja. Mis sa arvad, kas tuleks vanema paluda või saaksid sa ise kudumisega hakkama?»

Lapsele on näiliselt jäetud valikuvabadus, on apelleeritud tema suutlikkusele. Tema valmisolek korraldust täita suureneb tunduvalt. Tihti viib see soovini ise, ettepanekut ootamata, mõnda tööd alustada, et õigustada oma positsiooni täiskasvanu võrdse partnerina.

Murdeeaalisele on iseloomulik suur tung iseseisvusele. Ta tahab ise otsustada, ise lahendust leida, ise teha. Lõputu hooldamine tekitab opositsiooni. Mõistlik on loobuda igapäevastest pisikäskudest ja anda selle asemel pikemaaja-

lised ülesanded; vahendid nende täitmiseks las valib nooruk ise.

Kiita tuleb murdeealist mõõdutundega. Liiga otsene kiitus võib pigem piinlikkust tekitada kui rõõmu valmistada. Saavutuste asjalik hindamine loob noorukile tunde, et teda koheldakse nagu täisealist — aga seda ihkab ta ju nii väga!

Ka õige, tähelepaneliku kohtlemise korral pole alati väljendatavad nooruki trotsihood. Tujukus, näiliselt alusetud kapriisid võivad olla tingitud füsioloogilistest põhjustest. Karistus võib niisugusel korral konflikti ainult süvendada. Õigem on kannatlikult oodata, kuni nooruk rahuneb. Järk-järgult, taktitundeliselt suunatagu murdeealist enesekasvatusele. Ta on selleks juba võimeline ning ka ise huvitatud oma iseloomu ja käitumise parandamisest.

Lapse individuaalsete iseärasuste arvestamine.

Eelnevas jõudsimisel selgusele, et igale vanusele on omased

teatavad erijooned. Ent ka samaealised lapsed, isegi kaksikud, erinevad üksteisest. Üks laps on südi, ettevõtlik, kuid tüdineb kiiresti — teine vaikne, tagasihoidlik, kuid püsiv; üks kohkub tagasi tühisegi raskuse ees — teine on visa; üks on üleliia tundeline — teine ei avalda üldse oma meeleolusid.

Laste jälgimisel püüdku vanemad tähelepanekuid teha mitte ainult väliste avaldusvormide, vaid ka sisemiste põhjuste kohta. Kas Velda on koolitöös tõesti lohakas või annavad tunda hiljutise haiguse tagajärjed? Kas Ivar jätab korraldused sihilikult täitmata või tingib tema hajameelsust mõni suur mure?

Lapse tundmine võimaldab vanematel igapäevases kasvatustöös lapse isikupära arvestada. Oma võimeis kahtlevat last tuleb sagedamini ergutada; keevalist, trotslikku last, nn. koleerikut, tuleb kohelda eriti rahulikult, kuid väga järjekindlalt; tundlikule lapsele piisab vihjest.

Põhiline — kasvatada ei saa šabloonil järgi.

Laste tarvete arvestamine.

Mida lubada, mida keelata, mille eest

karistada? Neile küsimustele vastamisel on vaja arvestada laste tarbeid. Inimliku tegevuse ajendiks on tarvete rahuldamine. Sööme, magame, sest meil on vastavad bioloogilised tarbed; võtame osa klubi tegevusest, sest meil on sotsiaalsed tarbed; käime teatris, sest meil on kultuu-

rilised tarbed. Ka töötamine on sotsiaalselt arenenud inimesele mitte kohustus, vaid otsene tarve.

Loomulikult on lastelgi mitmesugused tarbed, mis täiskasvanute omadega mitte täiesti kokku ei lange. Erivanuste laste tarbed on erinevad. Vastsündinul on need puhtbioloogilised, ent juba enne esimese eluaasta lõppu lisanduvad uued: laps tahab, et temaga tegeldaks, ta vajab mänguasju jne. Lapse kasvades arenevad ja komplitseeruvad tema tarbed.

Paljud mittevajalikud keelud ja karistused johtuvad laste eluliste tarvete ignoreerimisest. Näiteks saab laps karistada, sest ta käitus tädi juures halvasti. «Paha laps,» noomitakse teda. «Sul oli niisugune tore pühapäev, sind viidi loomaaeda, tsirkusesse, kinno ja lõpuks tädi juurde, aga sina aina jonnid!» Ilmne, et jonni põhjus peitub puhkuse kui elulise tarbe mittearvestamises.

Muljete üliküllus väsitab last. Karistus on siin lausa ülekohtune.

Jonn söögilauas võib mõnikord olla tingitud liiga ühekülgsest menüüst; karistamise asemel rahuldame sellisel juhul lapse vajaduse mitmekülgse toidu järele.

Vajadus liikuda, aktiivselt tegutseda on samuti üks laste elulisi tarbeid. Joostes, hüpates, palli veeretades arendab laps oma lihaseid, nende koordineerimist. Seepärast pole õige keelata jooksmist, hüppamist üldse (mis sa keksid ilmaaegu!), küll aga määrata selleks aeg ja koht.

Juba varases lapseas lisanduvad bioloogilistele tarvetele sotsiaalsed. Laps igatseb kontakti teiste inimestega, eriti omaealistega. Mitmesugustel ettekäanel — teised lõhuvad mänguasju, tõukavad, vanemad ise on naabritega riius (vargamäelased!) — pannakse selle tarbe rahuldamine tihti keelu alla. Kahju on kahepoolne. Esiteks jääb õigustatud vajadus rahuldamata, mis toob sageli kaasa konfliktide ja karistuste ahela. Teiseks kasvab niisugusest isoleeritud lapsest asotsiaalne kodanik, kes ei oska või ei tahagi kaasainimesi arvestada.

Ka kultuurilised tarbed — esialgu lihtsal kujul — ilmnevad juba enne kooliiga. Laps tahab juttu kuulata, pilte vaadata, nukuteatrisse minna. Hiljem kultuurilised tarbed keerustuvad, sageli põimuvad sotsiaalsetega. Kinno minnakse meelsamini koos sõpradega kui üksi, tekib vajadus oma muljeid teistega jagada. Needki tarbed leidku lastevanemate poolt arvestamist.

Niisiis, enne kui lapsele midagi lubada või keelata, tehku lapsevanemad n.-ö. inventuuri laste tarvete osas. Mõeldagu läbi, kas on tegemist tühise kapriisiga või õigustatud vajadusega.

Kahtlemata vajavad tähelepanu ka tarvete rahuldamise viisid. Lapse huvi kirjanduse vastu on kõigiti tervitatav, ent kui laps muutub «raamatukoiks», kes loeb valikuta ja kõikjal (söögilauas), tuleb keeluga vahele astuda.

Kõlbeliselt taunitav tarvete rahuldamise viis (näit. õuntenäppamine) peab kaasa tooma karistuse.

Mitte iga soov ei tarvitse olla tingitud olulisest vajadusest. Sagedane maiustuste ostmine, aina uued mänguasjad, hinnalised rõivad, lõputu kinoskäimine kuuluvad soovide hulka, millele pole õige järele anda. Ostetud jäätisekilod pole vanemliku hoolitsuse mõõdupuuks. Laste poolt sageli esitatavat argumenti — teiste isad lubavad, ainult sina keelad — tuleb võtta piisava ettevaatusega.

Äärmused mõlemas suunas — kõige lubamine või kõige keelamine — on ühtviisi ebapedagoogilised.

Tegevuse motiivide arvestamine.

Laste tegevusele hinnangu andmisel lähtutakse sageli tegevuse tulemustest. Viive ostis oma taskuraha eest vanaemale šokolaadi — ta saab kiita. Jaak rikkus ära lauaplaadi — saab karistada. Kas on kiitmise ja karistamise mehaanika nii lihtne? Kas saab otsustamisel lähtuda puhtvälisest küljest? Viive sai kiita, sest näivalt sooritas ta hea teo. Aga selle taga oli hoopiski mitte õilis kalkulatsioon: nangunii vanaema šokolaadi ei söö, annab toojale tagasi, Viivel aga kasu kahekordne — šokolaad pluss hea lapse reputatsioon. Jaak sai karistada, sest tema tegu oli näivalt halb. Aga Jaak kavatses head — lauaplaadi üle lakkida; mitte pahatahtlikkus, vaid oskamatus põhjustas äparduse. Jüri Parijõe jutustuses «Aino ja Leeni kodus» lõikasid tüdrukud katki ema uued rõivad. Seda ei tehtud kiusu pärast, vaid selleks, et saada lappe paikamiseks. Tüdrukutel oli sealjuures kõige siiram soov ema tööd kergendada ja teda sellega rõõmustada. Filmist «Papa, mamma, minu naine ja mina» mäletame stseeni, kus poisike lööb meelega akna katki. Karistamisväärne tegu? Selgus, et mitte. Vanaisa oli just lastele jutustanud aknaklaasijast, kellel on raske tööd leida. Laps hakkas oma parema arusaamise kohaselt «sotsiaalseid pahesid likvideerima».

Enne kui anda hinnang lapse tegevusele, enne kui otsustada, kas kiita või karistada, on vaja selgusele jõuda, miks laps nii toimis. Ühel ja samal teol võib olla täiesti erinev eetiline kaal. Teo kõlbeline väärtus sõltub tegevuse motiividest. Eelnevatest näidetest ilmnes, et mõnigi kord võib halva teo taga seista õilis motiiv. Laps tahab head teha, aga ta ei oska kas tegevuse viisi valida või oma jõudlust õigesti hinnata. Kõige paremini kavatsatud tegu kukub halvasti välja. Samuti tuleb ette vastupidist — väliselt ülla teo taga seisab kitsas egoistlik motiiv. Lapse käitumisele hinnangut andes peab lapsevanem võimalikult üksikasjalikult välja selgitama lapse käitumise motiivid, peab mõistma, millise subjektiivse tähendusega on antud tegu lapsele endale. Nii saab ära hoida palju pisaraid, trotsi või eneseimetlust.

Järjekindlus, kontroll, kooskõlastatus

Olgu veel seekord ...

Marion on perekonna
ainus laps. Tema va-

nemad, mõlemad kõrgema haridusega, võtavad tütre kasvatamist tõsiselt, pühendavad talle rohkesti aega. Isa konstruktorifantaasia otsib rakendust pedagoogiliste probleemide lahendamisel, ema konsulteerib õpetajatega, vanaema pakub lisa oma elukogemustest. Näib, et Marioni kasvatamiseks on ideaalsed eeldused, mille tulemusena peaks kujunema lausa mustertüdruk. Tegelikuses näeme paraku teistsugust pilti. Marion on kapriisne, vastakas, pahandusi tuleb sageli ette nii kodus kui koolis. Kuidas on võimalik, et nii teadlikel vanematel on nii sõnakuulmatu tütar?

Jälgigem mõnda stseeni selles perekonnas. Marion tuleb liuväljalt tund aega määratud ajast hiljem. Teda hoiatatakse ja ähvardatakse karistada, kui asi kordub. Ja asi kordubki. Ägestunult määrab isa tütrele kahenädalase aresti. Kaks öhtut istub Marion kodus ja demonstreerib kõigile oma maailmavalust lõhestatud hinge. Piinatud pilk, ohked, närb isu... Etendus kulmineerib kolmandal päeval, sest öhtuks on kutse klassiõe sünnipäevale. Ümberkehastumine traagilise kannatajanna ossa on nii tõepärane, et vallandab isa kaastunde. Mu vaeseke, kuidas ta piinleb! No olgu veel seekord, las ta siis läheb, aga

edaspidi... Edaspidi? See film on täna viimast päeva, las ta läheb pealegi...

Vanaema mõjustab last omal moel. Siiani premeeris ta iga kord, kui Marion ta jalavaeva kergendas, last mõne looga endise aja elust. Ühel päeval abistab tüdruk vanaema erilise hoolega, lootes kuulda, millega lõppes rätsepmeistri kosjalugu. Vanaema on aga tujust ära ja keeldub jutustamast. Alati sai laps jutustuse näol tasu, seekord aga mitte. Tagajärjeks ei ole mitte ainult ühekordne pettumus, vaid ka kogemus, et lubadust võib täitmata jätta.

Ühel öhtul ümised Marion raadiost kuulnud tantsuviisi. Isa kuulab, muheleb ja hakkab lõpuks kaasa laulma. Kui Marion mõni päev hiljem sama viisi ümised, käratab isa: «Meie majas on beat-muusika keelatud!»

Kui Marion saab 12-aastaseks, otsustab ema, et nüüdsest alates korrastagu tüdruk oma rõivad ise. Ta õpetab, kuidas tärgeldada kraed, võtta plekke välja, pressida seelikut. Ent juba järgmisel öhtul triigib ema tütre põlle, sest — vaene laps oli ju väsinud.

«Vaene laps» orienteerub olukorras suurepäraselt. Kii- resti omandab ta kogemuse, et ühtegi korraldust ei tule tõsiselt võtta, ühtegi karistust karta, sest õige pea need annulleeruvad. Tarvitseb käsu täitmisega veidi viivitada ja oledki pääsenud — ema teeb ise ära. Tarvitseb paar pisarat valada — isa tühistab karistuse. Paraku võetakse see kogemus kaasa ka hilisemasse ellu. Kõrvalehoidumine oma kohustustest, töö laokilejätmine, ebatäpsus on tüüpilised jooned inimestel, kellele on osaks saanud järjekindlusetu kasvatus.

Kasvatuslikel võtetel on mõju üksnes siis, kui neid rakendatakse järjekindlalt. Täna lubatakse, homme keelatakse, ülehõime lubatakse jälle — arusaadav, et sellistes tingimustes kaotab laps igasugused kriteeriumid, ei mõista, mis ja miks on lubatud või keelatud, hakkab nõudmisi või karistust pidama vanemate (ka õpetajate) subjektiivseks suvaks või lausa kiusuks. Laps võib muutuda närviliseks, trotslikuks. On käsk kord antud, karistus määratud, tasu lubatud, jäädagu ka selle juurde. Kõnekäänd õpetab: korda tegu, saad harjumuse; korda harjumust, saad ise-loomu.

Lugupeetud lugeja, Te tahtsite vist midagi vastu väita? Tõepoolest, teil on õigus: esineb olukordi, kus järjekindlus muutub pedantsuseks. Oletagem, et kümme minutit

enne laste magamamineku aega saabub külla pikal mere-reisil viibinud onu. Kas sundida nüüd lapsi täpselt tavalisel ajal magama minema? Arvan, et see poleks enam järjekindlus, vaid südametus. Või mida arvata isast, kes vastab hilinejale: «Mis on minul sellega asja, et buss hiline! Oleksid pidanud seda ette nägema ja eelmise bussiga tulema. Mina käskisin sul kodus olla kell neli, sina tulid veerand viis, ja arvesta nüüd, et järgmisel pühapäeval pole maalesõidust juttugi.» Niisugune isa on veel uhkegi sellele, kuidas ta paneb oma lapsed triipu mööda käima! Ei, olgem järjekindlad, kuid hoidugem olemast preisi veltveebli! Kui olukord tööpoolest tingib, tuleb ikkagi erandeid teha. Sellisel juhul esitatagu lastele ka põhjendus, miks loobuti tavalisest korrast. Mõistagi võib erandeid teha õige harva ja ainult väga kaaluvatel asjaoludel. «Ema, no luba ikka!», «isa, ära seekord veel karista!», «vanaema, tee ise!» — sellist lunimist võib mõnes kodus kuulda alata, teises aga üldse mitte. Teadmine, et mangumine viib järeleandmisele, korralduse muutmisele, julgustab lapsi iga hetk midagi norima, kaeblema, virisema. Kord ollakse liiga väsinud õppimiseks, kord tüdinenud nõude pesemisest, kord ei jaksata kingi puhastada, kord ei taheta tuppä tulla. Kui laps on paaril korral kogunud, et kauplemine viib sihile, kinnistub see kogemus tema teadvuses, ja lõputu tingimine puhkeb iga tühisemagi käsu korral. Tõsi, lapsel on sageli raske paugupealt joonistamist või mängu lõpetada. Heaks abinõuks on siin eel-signaali: «Palun arvesta, et veerand tunni pärast tuleb hakata õppima.» Laps jõuab mängu lõpetada, mõttes ümber lülituda ja üleminek teisele tegevusele toimub raskusteta.

Oluline on kontrollida.

«Andres, tõmba tolmuimejaga kušett, toolid ja vaip üle,» nõuab ema. «Jajah, kohe,» kõlab teenistusvalmis vastus. Ema jätkab heegeldamist ega pööra tähelepanu sellele, et ei veerand, ei poole, ei poolteiseigi tunni pärast pole kuulda tolmuimeja surinat.

Ühel päeval on Andresel külaline. Ema vaatab üle ukse tuppä: «Poisid, kaarte mängida ma ei luba. Mängige trilmat, kabet, malet, aga kaarte mitte.» Sõber tahab kaardid kokku korjata, kuid Andres pilgutab silma: «Ega ta enam vaatama ei tule, laseme aga käia!»

Veel üks juhtum samast perekonnast. Andres käib aeg-

ajalt poes ostusid tegemas. Ei mingit kontrolli selle üle, kui palju tal raha kulus, kui palju ta emale tagasi annab. Alles siis, kui poisi käes nähakse uut taskulampi, selgub, millise kapitali eest see on muretsetud.

Nõudmiste täitmist tuleb kontrollida, vastasel juhul kaotavad nad oma mõtte. Väiksemat last jälgitakse igal sammul: kas ta pani kõik mänguasjad kappi, kas käed on korralikult pestud, kas naabritädile raamat tagasi viidud. Suuremate laste puhul pole enamasti vaja jälgida ülesande üksikute etappide täitmist, kontrollitakse vaid lõpptulemusi. Liigne kontroll iga pisiasja üle muudab lapsed hooletuks. Kui näiteks iga kord kontrollitakse, kas teise klassi õpilane pani kõik vajalikud koolitarbed portfelli, tekib lapsel hoiak — milleks muretseda, küll ema õigel ajal märkab ja meelde tuletab. Isiklik vastutustunne areneb siis, kui kontroll ja usaldus esinevad mõistlikus vahekorras.

Veel ühest üldtuntud, aga siiski kõneväärsest asjast.

See on kooskõlastatus kasvatuses. Nõue, mis mõnes perekonnas

näib sedavõrd saavutamatuks, et on viinud üksikjuhtumitel isegi äärmusliku soovini — parem lahutada abielu ning kasvatada oma lapsi üksi, kui et lõpmatuseni abi-kaasa ja ämmaga laste kasvatamise pärast jagelda. Üks lubab, teine keelab, üks kiidab, teine laidab, ja kui kaks jõuavadki üksmeelele karistuse suhtes, tuleb kolmas ning teeb üheainsa haleda pilguga kõik tühjaks. Laadakarussell ümber lapse. Laps aga, isegi siis, kui ta pole veel viieaastane, omandab mingi pahupidi-diplomaatia, laveerib osavalt täiskasvanute vahel ja mängib neid üksteise vastu välja.

Mis nõu siin anda? Piisab vist apelleerimisest kasvatajate sisemisele kultuursusele. Arukas inimene saab mistahes probleeme lahendada kokkuleplikult, väiklase tülitu. Mida avarama hingega on inimene, seda kergemini leiab ta ühise keele teistega. Liiatigi, kui kaalul on midagi nii olulist — meie laste kujunev iseloom.

«Kevadest» mäletame episoodi, kus köster pani uppumisohus olnud lapsed nurka, koolmeister tõi nad sealt jälle välja. Ka perekonnas võib juhtuda, et üks vanemaist annab käsu või määrab karistuse, mida teine peab ebaõigeks. Sellisel juhul tuleb omavahel asi läbi arutada, ja kui selgub, et karistuse «juriidiline külg» oli tõesti ebakor-

rektne, lahendagu olukorra nimelt see lapsevanem, kes karistuse määras. Kõige õigem on aga tähtsamate otsuste puhul juba eelnevalt omavahel nõu pidada ja alles siis lapsele otsus teatada. Paljud arusaamatused oleksid sellega välditavad.

Aktsepteerida tuleb ka lasteaiakasvatavate ja õpetajate poolt esitatud nõudmisi ning nende poolt määratud karistusi. Ei maksa salata, et mõnikord põhjustab lapse kiindumus kasvatajasse pisukest armukadedust ja see leiab väljenduse kasvatajate (sageli oletatavaile) vigadele osutamises. Lõpptulemusena kahjustatakse sellega aga mitte kasvatajat, vaid last, kellest võib sel moel kujuneda kriitikaan. Muidugi, ka kasvataja ja õpetaja võivad eksida, ent arusaamatused lahendatagu otseselt asjaosalistega, ilma laste vahenduseta. Seda enam, et lapse seletused võivad olla ühekülgsed, isegi tõsiolusid varjavad.

Nõudmiste ühtsust tuleb isikutelt laiendada ka kohale. On olemas selline tark kõnekäänd: söö kodus nagu kuninga juures, siis võid kuninga juures süüa nagu kodus. Soovides, et lapsed käitüksid laitmatult külas, tänaval, sööklas, nõudkem sedasama ka kodus. Kui kodus algab päev sõbraliku «tere hommikust» ütlemisega, ei valmista viisakas tervitamine raskusi mujalgi.

Väga vajalik on tutvuda lasteaias või koolis esitatavate nõudmistega. Näiteks lubatakse lasteaias süüa hakata alles pärast «head isu» soovimist, koolis õpetatakse uksest väljuma pärast täiskasvanut jne. Kindlate harjumuste kujunemise huvides tuleb kodus sama kord sisse seada.

Kasvatuseski on vaja tagasisidet

Lapsele esitati käsk või keeld, talle anti mingi tasu või määrati karistus. Kas sellega on seks korraks kõik lõppenud, kas võime nii-öelda kriipsu alla tõmmata ja päevakorras edasi minna? Siinkohal sobib tuua analoogia süsteemiga inimene — masin. Pärast seadme käivitamist peab spetsialist pidevalt jälgima selle funktsioneerimist; kui seade ei tööta vajalikul režiimil, reguleeritakse teda. Seadme juhtimine on võimalik üksnes siis, kui saadakse pidevalt täpseid andmeid seadme funktsioneerimise kohta.

Ka last ja lapsevanemat võime selles mõttes vaadelda ühtse süsteemina. Lapsevanem reguleerib lapse tegevust, püüab esile kutsuda teatud muutusi tema suhtumistes, tundmustes, käitumises. Selleks on aga lapsevanemal vaja teada, kuidas reageeris laps tema suhtes rakendatud mõjustusvahenditele. Kas käsk täideti täpselt ja meeleldi või lohakalt ja vastumeelselt? Kas kiitus ergutas või tegi edevaks? Kas laps mõistis karistuse paratamatust või pidas seda ülekohtuseks? On vaja tähelepanelikult jälgida muutusi lapse käitumises ja suhtumises, on vaja selgusele jõuda, mis laadi need muutused on ja millest on nad tingitud. Hoolikas analüüs võimaldab teha järeldusi kasvatusvahendite efektiivsuse kohta, millest omakorda võib tuleneda vajadus üht võtet teisega asendada. Näiteks oli üks isa mõnda aega arvamusel, et kõige paremaks kasvatusvõtteks on pilge. Selle asemel, et kuueaastast tüdruku keelata nina näppimast, soovitas isa kasutada suurt puupulka jne. Tütar hakkas isast võõrduma. Kuulnud kord juhuslikult pealt tütre kõnelust oma nukkudega, mõistis isa, et tema iroonilised märkused olid last sügavalt solvanud. Isa loobus lapse pilkamisest ja hea vahekord taastus peagi.

Ühtki kasvatusviisi ei ole mõtet rakendada lihtsalt oma südametunnistuse rahustamiseks — laps toimis halvasti, mina karistasin teda ja sellega on minu kohustused täidetud. Karistus (tasu) ei ole ju omaette eesmärk, oluline on ikkagi see, kuidas karistus mõjub, millised võivad olla tagajärjed lapse kujunemise seisukohalt. Lapsevanem varustugu kujuteldava mõõteriistaga, mis tundlikult registreerib lapses toimuvad muutused. Oskus lugeda selle mõõteriista näituseid ja kohandada vastavalt oma tegevust on lastevanemate pedagoogilise edu peamiseks pandiks.

SISUKORD

Saateks	3
Kas eesmärk pühendab abinõu?	4
Käsk ja keeld	5
Tasu on lapse käitumise stiimul	9
Karistus kui pidurdav vahend	13
Kasvatuslikud tegurid on omavahelises seoses	18
Kasvatusmeetodite valiku ja rakendamise põhimõtteid	19
Järjekindlus, kontroll, kooskõlastatus	26
Kasvatuseskj on vaja tagasisidet	30

Лээло Тамм. ПРИКАЗ И ЗАПРЕЩЕНИЕ, ПОощРЕНИЕ И НАКАЗАНИЕ. На эстонском языке. Художественное оформление Д. Пааламяэ. Издательство «Валгус», Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

Toimetaja A. Haljamaa. Kunstiline toimetaja H. Keigo. Tehniline toimetaja E. Toivere. Korrektorid M. Maide ja H. Kull. Laduda äntud 21. VI 1967. Trükkida antud 3. X 1967. Paber 54×84/16. Trükipaber nr. 2 — Kohila Paberivabrik. Trükipoognaid 2. Tingtrükipoognaid 1,7. Arvestuspoognaid 1,69. Trükiarv 10 000. MB-08572. Tellimise nr. 6715. Trükikoda «Kommunist», Tallinn, Pikk tn. 2. Hind 5 kop.

5 kop.

A

28870

6208245

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00620824 5